

onmiddellijk gevolgd door de vraag hoe je er over schrijft in de krant. Dat zijn dingen die wèl te beredeneren vallen. Alhoewel... Je zit in de schouwburg als een soort gitaar, een twaalfsnarige en het hangt vooral van de uitvoerenden af hoe die snaren beroerd worden. Ik heb een gevoelige snaar, een verstandelijke, een sentimentele (wat zou ik graag méér willen janken in de schouwburg), een histories-materialistische, een (anti)roomse, een leedvermakelijke, een zelden of nooit beroerde magiese snaar, een ervaringsnaar, een zeer oververmoeide snaar die nooit te spannen is en nog zo wat meer. Ik zou graag de nieuwe trend in de Nederlandse toneelkritiek, die gebaseerd is op het marxisme, willen volgen, maar helaas, dat lukt me niet. Zeker, ik vind dat toneel iets te maken moet hebben met de mensen voor wie het gespeeld wordt, in die zin dat uit een opvoering moet blijken dat het stuk een analyse bevat van de toestand waarin die toneelfiguren zich bevinden, opdat ook wij als publiek onze eigen toestand beter kunnen begrijpen. Maar met die ene snaar kom je bij veel teater niet uit. Voor geen goud had ik voorstellingen als van Grupo Tse en Tenjo Sajiki willen afkraken omdat marxistische kritiek er niet op toepasbaar is, tenzij men zich in allerlei kronkels moet wringen om de theorie maar te laten kloppen. Toneel is een middel om ervaringen over te dragen, dat niet uitsluitend bestaat uit de verbaal-verstandelijke weg. Natuurlijk moet er met verstand gewerkt worden bij het toneel. Bij de voorbereiding moet er goed nagedacht en geanalyseerd zijn, niet alleen door de schrijver, door de dramaturg en de regisseur maar door de hele spelersgroep. Als recensent moet je dat er aan af kunnen zien. Gebeurt dat niet, dan zie ik geflodder en ijdelheid! Op z'n hoogst één goeie rol en de rest flut (Annwil Blankers in *Tartuffe* bij de Haagse Comedie) of een stuk met een behoorlijk uitgangspunt en een flapdrollerige uitvoering (*Steel wat minder – het zevende gebod* bij de Toneelraad Rotterdam). Om het in algemeenheden samen te vatten: als ik plezier aan toneel wil beleven, wil ik mensen zien en/of gebeurtenissen, die dan en daar en nooit eerder noch later en nergens anders meer zullen gebeuren. Ik geef toe, zoiets maak je zelden mee. Soms heb je één minuutje wonder, soms één figuurtje. Heel zelden is het een gebeurtenis (happening) die om kwart over acht begint en net zo lang mag duren als ze maar willen. Wilt u voorbeelden? *Medea* door La Mama New York, *Do it* door Pip Simmons, *Dracula* en *The history of theatre* door Grupo Tse, *Oom Wanja* door Globe, *Een zeer bijzondere dag* door Centrum (ja ja; iedereen vond het afschuwelijk), *The Family 1 en 2* van Lodewijk de Boer, *Baal* door Baal, *Mistero Buffo* door de

Nieuwe Scène en alles van het Werkteater. Als ik daar vandaan kom, kan ik het leven weer aan en heb echt zin om er over te schrijven. Ik geef onmiddellijk toe, dat het voor marxistische critici niet genoeg is. Ik besef dat ik met mijn liefhebberijmotivatie in het aloude liberalistische Wester Woud zit, waarin elk vogeltje zingt zoals het gebekt is. Maar ik wil de mogelijkheid open houden, dat er van alles met je kan gebeuren in het teater. Zo gaat de recensent, altans ik, om een uur of zeven met de trein naar de plaats waar een première plaats grijpt, waartoe je namens de krant bent uitgenodigd. Je toont je kaartje, je krijgt een plaats die gratis is en meestal goed zicht biedt op het speelveld. Dat voordeel heb je boven een gewone toeschouwer met vergelijkbaar inkomen. Bovendien zit je bij de eerste voorstelling, waarop iedereen erg zijn best doet zo goed mogelijk te spelen. Dat bezwaart mij, want er zijn voorstellingen die na de première snel afzakken in kwaliteit. Als ik Globe in Velsen zie spelen, erger ik me bont en blauw wanneer ze met de pet eraan gaan gooien. Goddank zijn nieuwe groepen, die met een veel gezamenlijker gedragen verantwoordelijkheid werken, lang zo bang niet zich aan de pers te tonen op andere dagen dan de première. Het première-systeem is overigens de schuld van de kranten waarvan de hoofdredacteuren uit concurrentiestrijd niets willen missen. Daar zit je dan in de zaal met je twaalfsnarige gitaar. Soms kun je op je vingers natellen dat het slecht wordt, ook al blijf je altijd hopen. Soms heb je je voorbereid, het stuk gelezen, de schrijver geïnterviewd of de regisseur, enige repetities gezien. (Omdat ik bij het *Haarlems Dagblad* werk en Centrum een Haarlems premièregezelschap is, krijgt die groep bij ons altijd een voorkeursbehandeling.) Vaak volsta je met de informatie in het programmablad, dat soms zeer goed is samengesteld (bij de Haagse Comedie, Publieksteater, toneelgroep Theater, toneelgroep Centrum). Als je je goed hebt voorbereid, snap je de bedoelingen beter. Dat is nuttig, maar ook vervelend, omdat je er minder onbevangen tegenover staat als de doorsnee toeschouwer, voor wie je schrijft. Dan ga je kijken. Ik probeer te achterhalen of de groep waar maakt wat hij belooft; wat de schrijver wilde zeggen en hoe de regisseur dat begrepen heeft, hoe hij zijn spelers laat spelen, hoe deze mensen daaraan werken. Ik erger me rot als je merkt dat de regisseur of spelers op andere effecten uit zijn dan je uit het stuk zou kunnen halen of dat ze er niet genoeg uit hebben gehaald. Vooral als ik me erger, betrap ik me erop dat ik alvast krakende zinnetjes zit te formuleren, om ze eens goed te pakken. Dat vergeet ik meestal later weer; behalve als het echt te gek wordt. Dan schrijf ik het op, in het

donker knoeien op het programmablad. Na de voorstelling reis ik naar Haarlem terug, meestal met collega's die bij voorkeur spreken over andere dingen dan de voorstelling. (Behalve dan die keer dat Ischa Meijer luide zijn recensie zat te formuleren onder onze aanmoediging het zo scherp mogelijk te zeggen.) De meeste critici gaan dan hun stukje maken, tikken of schrijven en doorbellen. Vooral de ochtendblad-critici werken zich gek. Ze moeten kort formuleren en nog wat zinnigs zeggen ook. Ik zelf slaap er een nachtje over. Dat wil zeggen: ik word voortdurend wakker en tracht de inleiding alvast te formuleren met een samenvattende inhoud en beoordeling erin. Om half acht ga ik naar de krant, draai een stuk papier in de machine, leg het programmaboekje naast me en schrijf zeker zes inleidingen voor het vlekkeloos uit de machine loopt. Het grote zweeten begint dan. Welke woorden kies je, welke goede zaken zijn het belangrijkste, wat wil je scherp stellen, wat wil je verdoezelen, hoe is je relatie met de spelers of met de groep, wat is het belang van de opvoering voor het publiek, hoe veel ruimte in de krant heb ik, is er een foto bij, waar komt de recensie op de pagina te staan, wat wil je zeggen en wat kan je niet zeggen. Een heel moeizaam, ingewikkeld raderstelsel knarst in werking. Je weegt je persoonlijke ervaring af aan de bedoelingen van de voorstelling. Je stelt je de vraag of het stuk vanuit een sociaal-kritische instelling te beschouwen is. Zo ja, hoe dan wel en waarom? Zo nee, is dat dan erg? Wat deden de spelers ermee, hoe was de aankleding, de belichting en hadden die enige functie? Uiteindelijk maak je je keuze; je laat vaak dingen onvermeld omdat je tegen de klok werkt. Dan moet je begrijpelijk schrijven. Korte zinnen. Geen moeilijke toneeltermen. Voortdurend moet je op je hoede zijn, dat je in de eerste plaats voor lezers schrijft die het stuk nog niet hebben gezien, dan voor lezers die hun eigen ervaring willen vergelijken met de mijne en dan pas voor de toneelmakers. Op de achtergrond hou ik altijd het motto: 'Kan mijn moeder het begrijpen?' Na een kleine twee uur is de recensie af. Ik verzin er een kop boven en stop het in de buizenpost naar de zetterij. Dan begint de grote wroeging. Ben ik niet te slap geweest, was ik te scherp, heb ik het nou wel begrepen wat ik zag. Even lezen wat Daniël de Lange in *de Volkskrant* erin zag; die ziet het anders, maar hij heeft geen gelijk; of: wat hij zag heb ik helemaal niet gezien, maar het zat er wel in; wat een uilskuiken ben ik. 's Middags komt de krant, ik sla mijn recensie op. Ja hoor, zetfouten. Schrijf ik 'vroeg vlucht', staat er 'vroeg klucht' Schrijf ik 'plasties wonder', staat er 'platonies wonder' En die zin loopt niet, wat een schoolmeesterachtig